

# عبورِ کنکور از برنامه و کتاب درسی

الهه علوی  
کارشناس مسئول علوم تجربی سازمان  
پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی  
برنامه‌ریز درسی و مؤلف کتاب‌های درسی  
زیست‌شناسی و علوم تجربی کشور

## اشاره

آزمون سراسری ورود به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ دومین کنکور بعد از تغییر نظام آموزشی، مبتنی بر اسناد تحولی بود. کنکور امسال با کنکور سال پیش فرق داشت، این را از بابت کووید-۱۹ نمی‌گوییم که باعث تعویق دوماهه آن شد، بلکه به علت پرسش‌هایی می‌گوییم که خارج از محتوای کتاب درسی نظام جدید طرح شده بود؛ یعنی، داوطلبان نظام ۳-۳-۶ باید به سؤالاتی پاسخ می‌دادند که در کتاب درسی خود ندیده بودند. این نوشته به اختصار در این باره پرداخته است، به این امید که دیده و چاره‌ای برای ممانعت از تکرار آن اندیشیده شود.

کلیدواژه‌ها: کنکور، سازمان سنجش، زیست‌شناسی، کتاب درسی



## عبور از کتاب درسی

از سال ۱۳۹۷ که عمر کتاب‌های زیست‌شناسی در نظام سالی واحدی به پایان رسید، مؤلفان مدام مورد پرسش قرار می‌گرفتند که چه تضمینی برای رعایت بایدها و نبایدهایی دارید که در کتاب مورد تأکید قرار داده‌اید. پاسخ این بود که سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی هر ساله منابع، حذفیات و تأکیدات را در پاسخ به سازمان سنجش آموزش کشور به‌طور رسمی و کتبی اعلام می‌کند، این سازمان از همین کشور است و اصولاً دلیلی برای گذر از کتاب درسی ندارد که طبق قانون تنها منبع رسمی برای آموزش و ارزشیابی در نظام آموزشی متمرکز در جمهوری اسلامی ایران است. در این میانه هم کم نبودند مدرسان کنکوری که حتی از رسانه ملی سعی در القای کافی نبودن کتاب درسی برای عبور از سد کنکور به دانش‌آموزان و دبیران زیست‌شناسی داشتند؛ اما چه شیرین بود لحظه‌ای که سؤالات زیست‌شناسی آزمون سراسری سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ را دیدیم. با همه ایراداتی که داشتند، به نگرانی دانش‌آموزان و معلمان درباره عبور از خط قرمزهای کتاب درسی پایان دادند؛ گرچه مواردی مانند عدم طرح سؤال از فصل اول کتاب درسی زیست‌شناسی وجود داشت.

هر چه آزمون سراسری سال گذشته خیال دبیران زیست‌شناسی و دانش‌آموزان رشته تجربی و به تبع آن خانواده‌ها را آسوده کرد،

## سؤال یا طنز

● در همه بیماری‌های مطرح شده در بخش ژنتیک (فصل سوم) کتاب درسی، با فرض بر اینکه پدر بیمار و مادر سالم باشد، وجود کدام مورد غیر ممکن خواهد بود؟  
● در ارتباط با همه ساز و کارهایی که باعث ایجاد گونه‌ای جدید می‌شود، کدام مورد به‌طور حتم صادق است؟

به نظر می‌رسد این پرسش‌ها بیشتر تراوشات ذهنی طنزپرداز باشد که برای به سخره گرفتن درس و مشق و مدرسه، و آموزش مبتنی بر حافظه طرح شده‌اند! به بیان دیگر، فقط در نمایشی طنزآمیز می‌شد شاهد چنین سؤالاتی بود؛ اما اکنون می‌بینیم بناست پاسخ به آن‌ها دانش‌آموزی را یک قدم به قبولی در دانشگاه نزدیک یا از آن دور کند.

این پرسش‌ها در بخش زیست‌شناسی آزمون سراسری سال ۱۳۹۹ آمده‌اند. اگر از عمر این کتاب‌ها زمان درازی می‌گذشت، آن را به حساب رسیدن کفگیر به ته دیگ می‌گذاشتیم. سال‌هاست از حافظه‌مداری کنکور نالیده‌ایم. هر چه حجم کتاب درسی کاهش یافت تا فرصتی برای پرورش مهارت‌های فرایندی علم تجربی - که برای زندگی معقول و سالم نیز ضروری‌اند - فراهم شود، بر دشواری کنکور افزوده شد. هر چه مفاهیم ساده‌تر گفته شد، پیچیدگی کنکور بیشتر شد.

## حال دبیر زیست‌شناسی را تصور کنید که به دانش‌آموزانش اطمینان داده‌است که سؤالات کنکور خارج از کتاب درسی نیست

توسن افسارگسیخته کلاس‌ها و مؤسسه‌های کنکوری از تاخت می‌افتد که سازمان سنجش آموزش کشور به صراحت اعلام کند چنین اشتباهی در هیچ سال دیگری رخ نخواهد داد. آیا این انتظار، انتظار نابه‌جایی است؟

دانش‌آموزی که به امید رتبه بهتر یک سال را پشت این سد با تکرار شبانه‌روزی مطالعه دروس، گذرانده بود، می‌گفت: وقتی بنیاد کتاب درسی منبع کنکور نباشد، تلاش من دانش‌آموز چه معنی‌ای دارد. دبیر زیست‌شناسی‌ای می‌گفت مدرسه‌ای که سال‌ها در آن درس می‌دادم و مدیر به جای ۴ ساعت، ۶ ساعت در اختیارم گذاشته بود امسال این دو ساعت را از من گرفت تا کلاس کنکور برگزار کند.

یادمان باشد عبور از برنامه درسی، حتی به اندازه چیزی حدود ده درصد سؤالات را نمی‌توان نادیده گرفت. اگر برای برداشتن این خشت کج کاری نکنیم، بنایی که تا ثریا کج می‌رود بر سر همه‌مان آوار می‌شود. کنکور به خودی خود به چالشی مهیب تبدیل شده است، آن را مهیب‌تر و سهمگین‌تر نکنیم.

در حالی این نوشته را به پایان می‌رسانم که ذهنم درگیر مسائلی است که می‌دانم اگر عزمی جدی باشد، گرچه دشوار؛ اما غیرقابل حل نیستند. آیا نمی‌توان مانند بسیاری از کشورها پذیرش دانشجوی پزشکی را از کنکور سراسری خارج و مثلاً به بعد از گرفتن مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های علوم پایه موکول کرد؟ آیا بنیاد عمر مفید فرزندان این آب و خاک همچنان در کلاس‌های کنکور بگذرد که در بهترین حالت چند راه‌حل تستی یاد می‌دهند؟

ذهنم درگیر سند برنامه درسی ملی است که بنیاد چرخ آموزش در جمهوری اسلامی ایران بر محور آن بچرخد. هر صفحه‌ای از این سند را که ورق می‌زنم با عباراتی مواجه می‌شوم که آن را در تضاد با آموزش مبتنی بر موفقیت در کنکور می‌بینم. بی‌شک هنوز فرصت برای جبران هست.

### پی‌نوشت‌ها

۱. با توجه به ملموس و کوتاه بودن واژه «کنکور»، از این واژه استفاده کرده‌ام.
۲. فصل یکم کتاب زیست‌شناسی پایه دهم نیز داستان جالبی دارد. به خاطر دارم اولین ویراست این کتاب که در پاییز ۱۳۹۵ وارد جرعه آموزش شد، شنیدیم که در کلاس‌های کنکور و کلاس‌های مدارس کنکور محور از فصل یکم کتاب با این استدلال عبور می‌کنند که از این فصل در کنکور سؤالی نخواهد آمد. جالب است که دست بر قضا همین هم شد.
۳. در راستای ساده‌سازی محتوای آموزش زیست‌شناسی و حذف واژه‌های غیر ضروری از محتوای آموزش عمومی زیست‌شناسی، در کتاب‌درسی از این واژه آگاهانه استفاده نشده است.
۴. توجه داشته باشیم که در کتاب درسی قیدی مبتنی بر سطح دشواری یا سادگی سؤال‌های محاسباتی تعیین نشده و تصمیمی آگاهانه برای پایان دادن به طرح پرسش‌های صرفاً پیچیده محاسباتی بوده است که ارزش علمی ندارند.

آزمون امسال موجی از بی‌اعتمادی ایجاد کرد. حال دبیر زیست‌شناسی را تصور کنید که به دانش‌آموزانش اطمینان داده است که سؤالات کنکور خارج از کتاب درسی نیست.

دلخوش کرده بودیم به کنکور ۱۳۹۸. دلیلی نبود که کنکور ۱۳۹۹ بخواهد از کتاب درسی عبور کند و پرسش‌هایی بی‌اورد که پاسخ آن‌ها در کتاب درسی نیست. نمونه‌هایی از چنین پرسش‌هایی از این قرارند:

- پرسش ۱۷۳ که از ایران لک می‌پرسد،
- پرسش ۱۷۶ که واژه سار کوپلاسم را در گزینه ۴ دارد،<sup>۲</sup>
- پرسش ۲۰۱ که گرچه محاسبه‌ای ابتدایی است؛ اما با توجه به ممنوعیت طرح سؤالات محاسباتی و عددی که به صراحت در کتاب درسی اعلام شده است، نوعی تخلف محسوب می‌شود.<sup>۴</sup>
- پرسش ۱۵۹ که دانش‌آموز برای پاسخ به آن باید چگونگی پیش‌بینی بروز بیش از یک صفت را در زاده‌ها بداند، که از مفاهیم کتاب درسی نیست.

## هر چه آزمون سراسری سال گذشته خیال دبیران زیست‌شناسی و دانش‌آموزان رشته تجربی و به تبع آن خانواده‌ها را آسوده کرد، آزمون امسال موجی از بی‌اعتمادی ایجاد کرد

### واژه‌های مصوب

یکی دیگر از نگرانی‌ها، پیرامون واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی بود که از سال ۱۳۹۵ بر دیگر واژه‌های علمی فارسی در کتاب‌های زیست‌شناسی افزوده شد. تصمیم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ورود هر دو شکل واژه در همه آزمون‌ها از جمله آزمون سراسری ورود به دانشگاه‌ها بود. این تصمیم نیز که به سازمان سنجش به‌عنوان یک «الزام» در طرح سؤال ابلاغ شده بود، به درستی به نگرانی درباره واژه‌های فارسی تازه وارد پایان می‌داد. این نیز در کنکور سال جاری در مواردی رعایت نشده بود. آگاهید که علت این الزام مسئله‌ساز نشدن واژه‌ها برای دانش‌آموزان در آزمون‌ها بوده است، به‌طوری که دانش‌آموز با به یاد داشتن هر یک از شکل‌های واژه و صرفاً بر اساس مفهوم سؤال بتواند پاسخ دهد.

### جبران اشتباه

اساساً کتاب درسی بر اساس برنامه‌های از پیش تعیین‌شده تدوین می‌شود و محتوای آن انعکاس‌دهنده اهداف برنامه است. توجه داشته باشیم روی دیگر سکه عبور از کتاب درسی، عبور از برنامه درسی است. کنکور سراسری امسال ما را با پرسشی اساسی مواجه کرد: آیا بنیاد کتاب‌درسی و در واقع برنامه درسی، دیگر منبع کنکور نباشد؟ شاید بگویید سخت‌گیر! این اتفاق در سؤالات زیست‌شناسی کنکور به اشتباه رخ داده است. اگر این را بپذیریم و چشم بر رخداد مشابه در درس‌های دیگر نیز ببندیم، فقط زمانی